JAN VÁNĚ – JOSEF PETRŽELKA

ABÉLARD A HELOISA

Tato hra byla sepsána s dvojím cílem. Cílem prvním, didaktickým bylo představit širšímu publiku problematiku středověkého sporu o univerzálie. To se děje na pozadí slavného středověkého milostného příběhu, který dodnes neztratil nic na své působivosti a přitažlivosti. Cílem druhým bylo seznámit veřejnost s novým a zásadním pramenem, který podstatným způsobem mění vyznění této středověké romance. Jedná se o dopis, který zaslal Abélard Heloise až ve svém stáří a který není zařazen do standardních edic a překladů jejich milostné korespondence.[1] My jsme tento dosud neznámý dopis nalezli v pozůstalosti českého filosofa Karla Laiberga.[2] Domníváme se, že tento nový pramen je třeba v plném znění ocitovat, a tak jej uvést ve známost.

Heloise, mé choti bývalé a sestře v Kristu.

Jsi asi překvapena, že po době tak dlouhé zase držíš v rukou list od Abélarda, svého dávného přítele velmi blízkého. Umírám, leže v cele jednoho kláštera clunyjského, pod ochranou a starostlivým opatrováním Petra, právem si zasluhujícího přídomek Ctihodný. Však kdyby znal pravdy o činech mého života, ani slova by na mne nepromluvil! Ty této pravdy zatím také neznáš, ale list můj ti ji zvěstuje, a myslím, že tě ta zvěst nepotěší u srdce.

Vede se mi velmi nedobře, jsa notně nemocen, radostí života si užívám již jen poskrovnu. Ale potěšení poslední jsem si ještě schoval: v tomto listu konečně ti odhalím pravdu o naší lásce dávné a o tom, jak kvůli studiím dialektickým chytře to naplánovav jsem se tě zbavil. Doufám, že tento list uchováš stejně

1 Jakub PAVEL – Pavlína RYCHTEROVÁ, *Abélard a Heloisa : dopisy utrpení a lásky*, Praha: Vyšehrad [2]2003.

2 *Slovník českých filozofů*, Brno: Masarykova univerzita 1998, s. 326. Pozůstalost po Karlu Laibergovi spravuje prof. PhDr. Josef Krob, CSc.

jako listy dřívější mnou tobě poslané, aby potomkům našeho věku vyšla najevo pravda – pravda o ženách a jejich mužích a také o mužích a jejich ženách.

Nuže pátrajíc ve své paměti vzpomínáš si toho osudného dne, kdy naposled jsi svými půvaby mne sváděla? Čti nyní velmi pozorně, neboť tenkráte se to seběhlo zúplna jinak.

Čekala jsi mne i tentokrát v místnosti modlitební, kam jsem před přednáškami přicházíval, abych se soustředil na svůj výklad, mající jen Boží slávu šířiti, nikoliv mou. Toho dne jsem se však nechtěl soustředit na myšlénky, jež hodlal jsem žákům svým přednésti, nýbrž na provedení zdárné svého plánu. Proto byla mi tvoje přítomnost v té místnosti nepříjemná a neradoval jsem se, uviděv tě tam. Jistě se rozpomínáš, že ve své nenasytnosti tělesné jsi mne stále pokoušela chtíc se dopustiti hříchu přímo pod svatým obrazem. Snad nic ti nikdy nebylo mohlo zabrániti, když se v tobě byly probudily silné žádosti tělesné. Chladně rozvažuje jsem tě odmítl, a pak tě odvolal sluha, jak mu dříve bylo poručeno. Tentokrát přišel v pravý čas, ale jinak velkou nespolehlivostí se byl vyznačoval, často alkoholickému opojení propadal, příkazů mých důležitých neplnil a řečí vedl o věcech, o nichž mu vést řeči nepříslušelo. Z toho důvodu i jej jsem se svým plánem chytře vymyšleným zbavil, jak uvidíš později.

Ta přednáška se mi zdaleka nezdařila. Chtěl jsem na ní probrati otázky pojmů obecných, druhů a rodů, a s údivem mrazivým jsem dospěl k zjištění, že si mnohých věcí vůbec nepamatuji. Zajisté víš, co mi bylo příčinou, že jsem se nemohl dostatečně připravovati a udržovati v paměti a osvěžovati věci dříve nastudované. Tvá vášnivost tělesná měla následkem, že žáci přestávali býti spokojeni s mými přednáškami, a někteří dokonce začli se vraceti zpět k Vilémovi. Naštěstí úspěšně odloučiv se od tebe opět jsem nabyl času na studium a moje proslulost se obnovila.

Toho dne k večeru pozval jsem k sobě strýce tvého Fulberta. Nemohl jsem s určitostí věděti, jestli přijde, ale předpokládal jsem, že jeho zvědavost jej přivede. Mé tušení se potvrdilo. Sotva vstoupil, ani dveří ještě nezavřiv, začal mi vyhrožovati, že mě zabije a jiné věci mi učiní, avšak myslím, že by nebyl vůbec schopen mi ublížiti. Byl příliš velkým slabochem. Ale slovy ostrými mistrně šermovati dokázal, až jsem nabyl pocitu, jako bych nemluvil s tvým strýcem, nýbrž se žárlivým milencem milenkou odvrhnutým. Než nepátral jsem po tom dále, ale přece – byl to určitě tvůj strýc?

Když se byl vymluvil a zahrnul mě výhrůžkami a nadávkami hroznými, přednesl jsem mu svůj plán: necháme rozhlásit po ulicích pařížských, že jsem si Heloisu v tajnosti za ženu věrnou vzal, ale potom jsem ji kvůli postupu v hodnostech církevních poslal do kláštera, abych veškeré podezření od sebe zúplna odvrátil. To ovšem Fulberta přivedlo k velké zuřivosti, ježto tím byl oklamán jako strýc nevěsty. Vykonal proto na mně hroznou pomstu tak, že mě potrestal ve spánku odnětím té části těla, která pro život manželský a rodičovský je zcela

nezbytná. Fulbert po delší rozvaze s tímto plánem souhlasil byv polichocen tím, že bude mít pověst muže rázného a mstivého, naprosto nesmlouvavého, ačkoli vpravdě byl příliš velkým zbabělcem, aby to mohl uskutečniti.

K ničemu z toho nedošlo, má Heloise. Že jsem byl tvým strýcem zbaven svého mužství, to byla toliko nepravdivá zvěst, kterou rozšířili Fulbertovi muži tři dny po naší rozmluvě. Využil jsem této příležitosti k vyřízení ještě jedné věci – obvinil jsem zmíněného svého sluhu, že se nechal podplatiti, aby ke mně oné osudové noci Fulberta pustil a nekladl mu žádných překážek. Když se o tom dozvěděli mí žáci, následující den sluhu ještě opilého přímo pod mými okny velmi ukrutným způsobem života zbavili. Sluha snad za dveřmi – ve své drzosti se neštítil žádného neslušného jednání, ani lží, ani krádeží, ani mrzkých podvodů – zaslechl něco z mé rozmluvy s Fulbertem, protože v posledním okamžiku mě proklel slovy, bych za života ani po smrti nedošel klidu od té, kvůli které on umírá, tedy od tebe. Teď na loži smrtelném, jsa tak daleko od tebe, vidím jasně, že obávati se kleteb prozrazuje člověka pověrčivého, nikoli rozumného.

Všichni té zvěsti tak umně vymyšlené uvěřili, především ty, jak bylo mým účelem. Neměla jsi v té době nejmenšího tušení, že to je lest. Potvrzením úspěchu mé vychytralé lži se stal pro mne list, jenž mi poslal Roscellinus. Píše v něm o Trojici Svaté a v závěru marně hledá oslovení, kterým by se nejlépe na mne obrátiti mohl, a váhá mě osloviti jako Petra, protože Petr je prý jméno mužské! I tento tedy muž mysli pronikavé nepronikl mým klamem a nechal se obelstíti! Pak zajisté mi už žádné odhalení nehrozí, můj plán zdárně dospěl ke svému cíli.

Později dostala se lest do ohrožení, když jeden z Fulbertových mužů promluvil, a vznikl tak počátek nebezpečí, že pravda by odhalena býti mohla, pokud ten muž dojde u druhých důvěry pro svá slova. Napsal jsem proto Historii utrpení, čímž jsem zamýšlel všechny pochybnosti rozptýliti a potvrditi svůj klam. I ty jsi tomu napomohla, napsavši mi list, na který jsem ti mohl odpověděti, a tak opětovně potvrditi své vylíčení pravdivé skutečnosti. Hilda se velmi zvesela smála, když jsem jí četl svůj list tobě, jenž jsem napsal na jejích nahých zádech k ránu po noci vášní plné a ve kterém jsem tě slovy vážnými přesvědčoval, že jediná láska, jíž máme chovat, je láska k Pánu našemu, jehož jsi se stala nevěstou.

Hilda byla moje třetí milostnice a ji jsem měl ze všech nejradši. Sice žádná už se vzdělaností a mladostí nevyrovnala tobě, ale zato velmi toužily i po lásce duchovní a dopřávaly mi dostatek času pro má studia dialektická. Obzvláště Hilda, která sama neznala čtení ani psaní, mně pěkně vycházela vstříc a snažila se konat vše, co bylo možno, abych se mohl co nejvíce věnovat studiím. Nejsou tedy všechny ženy pro muže tak nevhodné, jako jsi ty byla. Když muže provádí životem Štěstěna, může nalézti i ženu hodnou a upřímnou, která mu bude rozuměti a v jeho díle pomáhati. Avšak k tomu potřebuje vskutku velkou přízeň Štěstěny.

Buď zdráva v Kristu a nezapírej této pravdy.

Později byl dopis nalezen dokonce v původní latinské verzi. Zasloužila se o to prof. Jana Nechutová, jíž tímto děkujeme za zapůjčení vzácného tisku a souhlas k jeho uveřejnění.

Epistula Abaelardi ad Helosiam nuper inventa – editio critica[3]

Poté co vešel ve známost text dosud neznámého Abaelardova listu Heloise v recentní české verzi neznámého překladatele, přivedla nás příznivá shoda okolností k nalezení původního latinského znění. Bylo zapsáno rukou pozdního 14. století v bývalém refektáři kláštera v Nových Dvorech na foliu 7v-8r kodexu se starou signaturou XVII N. Jde o kodex mixtus, jehož další položky tvoří různé dosud neidentifikované texty traktátového, epistulárního a diplomatického charakteru. Rukopis byl převzat do péče (také k nezbytné konzervaci) Oddělením rukopisů a starých tisků Státní vědecké knihovny a univerzitní knihovny v Brně-Ostopovicích.

Abaelardův dopis je napsán gotickou minuskulní kurzívou celkem snadno čitelnou, s běžným užitím abreviatur. Jeho pravost se jeví přinejmenším pravděpodobnou nejen pro přítomnost znaků specificky Abaelardova stylu a jeho dikce (včetně lexika), ale ostatně též pro shody textu s předchozími kusy Abaelardovy korespondence s Heloisou a pro obsáhlejší citaci listu „Historia calamitatum mearum“. Tyto citace jsme v komentáři pod čarou editovaného znění vyznačili s odkazy na kritická vydání Abaelardovy korespondence. – Mluvnice a pravopis textu odpovídá úzu vrcholného a pozdního středověku a ve shodě s obecně přijatými pravidly pro vydávání středolatinských textů jsme tento úzus v plném rozsahu respektovali, s výjimkou několika drobných písařských nedopatření, tedy jevů ryze grafických, neuchýlivše se k jakýmkoli emendacím (odtud absence kritického aparátu).

Dabamus Brunae die Dedicationis BMV ad Nives MMV.

Abelardus Heloyse in Christo sorori, coniugi quondam sue.

Cum inopinans certe epistulam Abaelardi, antiqui amici atque familiaris tui, manibus tuis teneas, ego in cella cuiusdam monasterii ordinis Cluniacensis iaceo iamiam moriturus, quamquam cure at sollicitudinis abbatis Petri, merito Venerabilis vocati, gracia tutus et securus. Qui, si de rebus gestis vite mee veritatem nosse potuerit, vocem licet unam ad me dicere, ut opinor, negaverit! Et te ad tempus presens veritas illa latet, epistula tamen hec nuntia eius tibi sit, quamquam minime, ut credo, cordi tuo accepta.

---

3 Introductionem editionis lectori benevolo lingua Bohemica scriptam tradimus.

Gravi morbo oppressus et vite voluptatibus fere privatus male valde habeo, nichilominus consolacionem ultimam ad hodie mihi reservavi: presentibus tibi veritatem plenam de amore nostro preterito revelare volo, scilicet quomodo cum providencia sagaci me a te solverim, quod fieri statueram studiorum nostrorum atque artis dialectice causa. Spero te litteras presentes eque ac nuncios meos pristinos servaturam, quatenus hominibus temporum sequencium veritas plene pateat – veritas quippe tam de mulieribus earumque viris quam de viris earumque mulieribus.

Sic querens in memoria tua meministine diem illam fatalem, qua novissimum pulchritudine et facie tua seducere me temptabas? Age lege nunc attente cum industria quam maxima, quomodo aliter penitus res se habuerit: Illa die, ut moris tibi erat, exspectasti me in oratorio, quod ante lectiones intrare solebam ad cogitaciones ordinandas, et eas maxime pro gloria Dei, non mei – illa die autem non sentencias et raciones dialecticas pro scholaribus meis in mente habui, sed cordi mihi erat, quomodo ceptum meum prospere ad finem perducerem. Ea de causa presencia tua in oratorio incommode michi venit et videns te nequaquam sum gavisus. Recordaris certe te me seducere attemptavisse ad fornicandum coram ipsa sacra imagine, sed me prudenter recusavisse, donec famulus ad te revocandam approperavit. Ille tunc opportunus ad tempus venit, qui alias inconstancia inmani erat, ebrietate turpissima sepe gravis mandata mea inplere neglegens de rebus ad eum non pertinetibus loqui solebat, quibus de causis et illo me solvi consilio eodem sagaci, de quo post patebit.

Huius diei lectio non bene michi evenit, in qua ante me habui de questionibus conceptuum universalium, de speciebus, de generibus disserere, et miratus sum multum, cum persuasissimum michi fieret multa me memoria tenere non potuisse. Tu scis certe, quid cause ferit huius inpossibilitatis mee lecciones bene preparandi et memoria res iam prius conparatas tenendi et eas revocandi: tuus furor carnalis efficiebat, ut scolares nostri persencientes hanc animi mei occupacionem immo perturbacionem, mesticiam, gemitus et lamenta assumerent,[4] *ymmo quidam ad Wilhelmum reverterentur. Sed felici eventu a te separatus tempus postea studiis meis recuperavi, quo fama mea renovata floresceret.*

Ea ipsa die prima hora vesperi invitavi in domum meam Fulbertum avunculum tuum. Dubium erat, an ventutus esset, confidus nichilominus fui curiositatem eum attracturam, que opinio vera se ostendit. Statim ad limen ipsum, ianua adhuc non clausa, minari coepit se me occisurum vel aliter manus michi illaturum, credo nichilominus eum tanta vi non valere, quia homo imbecillus erat. Verbis vero acribus uti egregie sciebat, ita ut opinari cepi me non cum avunculo tuo loqui, sed cum amante invido ab amasia sua spreto. Quam questionem solvendam deinde reliqui, dic tamen – estne ille tibi verus et naturalis avunculus?

4 Hist. cal. ed. Monfrin, p. 73, lin. 359–360.

Postquam satis locutus erat et convicia varia atque minas terribiles in me effuderat, ceptum meum ei patefeci, scilicet quod Parisius per vias et plateas notum faciemus me Heloisam occulte duxisse et consequenter ad abbatiam quandam transmisisse sanctimonialium prope Parisius, que Argenteolum appelatur, ubi ipsa olim puellula educata erat atque erudita, vestesque ei religionis, que conversacioni monastice convenirent, excepto velo, aptari fecisse et his eam induisse, quo avunculum opinatum esse me nunc sibi plurimum illusisse[5] *et ab ea moniali facta me sic facile expedire voluisse. Unde* vehementer indignatum et cum familiaribus suis adversum me coniuratum, nocte quadam quiescentem me atque dormientem in secreta hospicii mei camera, quodam mihi serviente per pecuniam corrupto crudelissima et pudentissima ulcione punivisse, eis corporis mei partibus amputatis, quibus id, quod plangebat, commiseram,[6] *et quibus ad conversacionem matrimonialem et paternalem sine discrimine opus est. – Quibus Fulbertus diucius pensatis consilio meo assensit in eam spem adductus, ut vir strennuus et ad inimicum ulcisendum pronus ore populari vocetur, etsi nimis imbecillus ad talem rem faciendam fuit.*

Nil tale igitur factum est, Heloysa mea! Me ab avunculo tuo virilitate privatum esse fama tantum fuit, ymmo fama falsa, a servientibus Fulberti tres dies post colloquium illud nostrum disseminata. Quod occasionem michi dedit aliam quoque causam expediendi: servum supra memoratum accusavi, quod per pecuniam corruptus et sic cupiditate ad prodicionem seductus Fulbertum ea nocte fatali in cameram meam intrare sine qualicumque impedimento permiserit, quod scholares nostri audientes die sequenti servientem illum, ebrium adhuc, sub fenestris hospicii mei satis crudeliter occiderunt. Servus tamen, qui ita inverecundus erat, ut nulla inpudicicia, nullo furto, nullo mendacio, nulla fraude dolosa abstineret, audisse videtur nos cum Fulberto colloquentes, nam in extremis ita in caput meum iram divinam detestatus est, ne in vita nec in morte nec post mortem denique quietem ullam haberem ab illa, cuius causa moreretur, scilicet a te. Mihi autem nunc in extremis a tui presencia tuto plane liquet hominis supersticiosi et non prudentis esse exsecraciones timere!

Fama illa a me calidissime incitata omnibus credita est, precipue autem tibi ipsi, que causa eius fuisti. Quod bene res evenerit, testes sunt Roscellini littere ad me misse, in quibus de Sancta Trinitate agens cum in fine querat, quomodo me allocuturus sit, Petrino nomine masculino me vocare dubitat. Si igitur hic acerrime naris homo fraudem meam revelare non valebat et si dolus eum fefellit, iam consilium meum, quod ad finem suum feliciter pervenit, nullo modo patefieri poterit.

---

5 cf. o.c. p. 79, lin. 573–586.

6 cf. l.c.

Quod tamen postea in periculum cecidit, cum unus de Fulberti viris locutus esset, cui si homines fidem dedissent, veritas in lucem venire potuisset. Inicio cladis sic exorto „Hisoriam calamitatum mearum" scripsi, quo dubitaciones omnes amoverem et dolum confirmarem; et tu auxilio michi in hoc fuisti scriptis ad me litteris,[7] *ad quas ego respondens*[8] *iterum facere potui, ut narracio mea de rebus sic gestis genuina videretur.*

Hilda alta et leta voce ridebat, cum ei ad te epistulam meam legerem, in tergo eius nudo scriptam mane nocte amoris plena peracta, in qua epistula verbis gravissimis persuadeo tibi de amore unico licito et homini necessario, de amore videlicet ad Dominum nostrum, cuius sponsa facta es. – Hilda amasia mea ordine tertia fuit, mihi dilectissima. Quamquam omnium doctissima et iuventa floridissima fuisti tu, sequentes ille desiderium magnum et erga amorem spiritualem habentes studiis meis dialecticis favebant et satis temporis michi ad ea promovenda relinquebant, Hilda precipue, ipsa illiterata, que in omnibus fideliter mihi aderat et omnia sic expedire conabatur, ut, quantum potui, opus meus exsequerer.

Vides ergo non omnes mulieres viros tantum impedire, quantum tu solebas; fortuna favente potest forte aliquis mulierem bonam, ymmo probam et sinceram invenire, que intelligens opus suum adiuvet, sed, dico, singulari fortuna et miro modo favente.

Vale in Christo et veritatem cognitam ne abnuas.

Premiéra 23. 5. 2000 v aule Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Postavy: Abélard
Heloisa
Fulbert, pařížský kanovník a Heloisin strýc
Sluha Abélardův
Žáci Abélardovi (4)
Ondřej z Akvina
Pařížští mistři (2)

Dějištěm je Paříž.

---

7 *Heloyse sue ad ipsum deprecatoria,* ed. Monfrin, p. 111 seqq.

8 Editio Monfrin non affert, cf. Letters to Heloise, ed. C. K. Scott Moncrieff, *Medieval Studies* XII, XV (XVII), 1925–1926, 1950–1955, cf. editionem J. T. Muckle, *Medieval Studies* 15, 1953, 47–94.

Heloisa klečí pod obrazem[9] *a modlí se k němu. Má na sobě úbor řádové sestry.*

HELOISA: Tatíčku, asi jsi měl na mysli nějaké jiné studium, když jsi chtěl, aby mě Mistr Petr učil. Nedozvěděla jsem se nic o evoluční ontologii, srovnávací etice, hermeneutice nebo o těch nesmyslných univerzáliích. Ale to, co jsem se naučila, je stokrát lepší. Ach, a jak mi to dokázal vysvětlovat vždy z různých hledisek a v různých pozicích − vlastně z etiky mi cosi vysvětloval – šeptal mi do ouška, že se nelze prohřešit proti morálce, protože je třeba srovnávat naše morální pojetí po všech stránkách. − Ale už by měl přijít, slíbil že mne navštíví. Že zapomene na rody a specifické diference, na jsoucna a nejsoucna a bude milovat jen mne.

Přichází Abélard a postaví se za Heloisu. Přitom mluví sám pro sebe.

ABÉLARD: Zahalena v té pytlovině vypadá jako jsoucno bez těch nejpřitažlivějších akcidentů. Ale ani to mi nedovolí zapomenout, že ta malá nymfomanka nemá nikdy dost. Tak moc mne vyčerpala, že už nejsem schopen se připravovat na přednášky. Žáci se mi smějí a celá tato škola si povídá o tom, že se tahám s Fulbertovou neteří. Chci-li dál hrát prim mezi evropskými učenci, musím se jí zbavit. Potom si najdu jinou milenku, které budou stačit třeba pátky.

Heloisa se otáčí a vrhá se k němu.

HELOISA: Petře, lásko moje, jak dlouho jsem se na tebe načekala. Bála jsem se, že děkan kapituly vyhlásil pro dnešek děkanské volno a že nepřijdeš.

ABÉLARD: Nikoliv Heloiso, žádná vyhláška by mi nezabránila přijít za tebou. Jak bych mohl odolat při vzpomínce na tvé paže, které jsou jako šíp, který vystřelen vzhůru zachytává padající kadeř věnující se právě neposedně baletu?

HELOISA: Petře, miláčku, jsem tvá, když se mnou takhle mluvíš, a ani svatý obraz mne neodradí od toho, abych zde na tomto posvátném místě ti nepodlehla.

ABÉLARD: Co to povídáš?! Zde, máš rozum, copak ti není nic svaté? Což-

9 Může to být obraz jakékoli významné autority. Při premiéře této hry v aule FF MU se Heloisa modlila pod obrazem T. G. M.

pak ani přítomnost všemohoucího ti není dostatečným imperativem k tomu, abys nehřešila alespoň zde?

Přibližuje se k Abélardovi, který před ní ustupuje.

HELOISA: O kterém všemohoucím mluvíš?

ABÉLARD: Jak, o kterém?

HELOISA: Učil jsi mě, že Bůh zbavený své všemohoucnosti, své věčnosti, by byl jen jiným pojmenováním nicoty, a že Abélard bez své krásky by nebyl Abélard. Abélard, který je v mých očích všemohoucí, ale jen tehdy, když je se mnou. Toho jsi myslel? Pak věz, že tvoje přítomnost mi není dostatečným imperativem, abych se ovládala. Právě naopak.

ABÉLARD: Probůh, nikdy nevysvětluj filosofii, natož teologii ženě. I to málo, co si zapamatuje, zneužije proti tobě. Copak ti, Heloiso, není hanba?

HELOISA: Kdybys mne opravdu miloval jako já tebe, nebylo by v tvém srdci pro hanbu místo.

ABÉLARD: Ale já tě miluji.

HELOISA: Tak proč jsi chtěl, abych odešla do kláštera?

ABÉLARD: Heloiso, víš, že strýc Fulbert mne vyhodil z vašeho domu a snaží se, abych již nemohl učit, protože jsem tě připravil o počestnost a narodilo se nám dítě. Prahne po vyrovnání a já, abych mohl dál učit, si tě nemohu vzít, jinak by mne vyloučili ze školy a již nikdy bych nemohl zastávat žádný vysoký církevní úřad.

HELOISA: Vím, a já nechci být žena učence, o kterém se bude říkat: „Byl velice nadějný, mohl se z něho stát kníže církve a vše to ztroskotalo v sukni jedné holčičky."

ABÉLARD: Lásko, jsem rád, že chápeš svízelnost situace, a že...

HELOISA: Ale ještě před dvěma měsíci jsi říkal, že se rád zřekneš kardinálského klobouku, budeme-li moci žít šťastně spolu. A že radši místo učení budeš vychovávat naše děti. Proč mi to teď již neříkáš? Kdybys mi alespoň lhal, ale ty již nejsi schopen ani toho. Pořád jen aby zněla pravda. A kterou máš vlastně na mysli. Kontingentní, korespondenční…

Přichází Abélardův sluha a na pánovo znamení vstupuje Heloise do řeči.

SLUHA: Má paní, matka představená tě volá, máš se už vrátit do kláštera, čas na návštěvu právě skončil.

HELOISA: Petře, ty mi k tomu nic neřekneš?

ABÉLARD: Matka představená tě volá, nenechej ji čekat.

HELOISA: Toť vše?

Abélard mlčí a dívá se stranou.

SLUHA: Paní, je skutečně nutné, abyste již šla.

Pomalu odchází a během toho ještě mluví k Abélardovi.

HELOISA: Nejsi víc než malé dítě, když nechceš nést odpovědnost za naši lásku.

Odejde.

ABÉLARD: „Odpovědnost“, ještě měla dodat „povinnost“. *(na sluhu, prudce)* To jsi nemohl přijít dřív?

SLUHA: Vždy jsi mě káral, že chodím moc brzo, a to jsem tě chodil jen budit, abys vůbec stihl přednášky.

ABÉLARD: Mlč a neškleb se.

SLUHA: Ale pane, činím jen, co mi řekneš. Tak proč se na mne osočuješ? Dřív jsi na mne řval, že chodím moc brzy, a najednou se ti nelíbí, že chodím moc pozdě. Mám si snad myslet, že již o Heloisu nestojíš?

ABÉLARD: Z čeho usuzuješ?

SLUHA: Co jsi se vrátil z Bretaně, s Heloisou jsi poskrovnu, dokonce jsi ji přiměl, aby vstoupila do kláštera, a ke všemu jsi na dnešek pozval Fulberta na svoji zahajovací přednášku pro začínající školní rok. A přitom každý v Paříži ví, jak Fulbert zuřil, když zjistil, že mu Heloisu… To…

ABÉLARD: To?

SLUHA: No, vždyť víš − doučuješ!

ABÉLARD: Vždyť chtěl, abych mu ji doučoval.

Sluha začne mluvit do diváků.

SLUHA: Ten Petr to je ale lišák, když chce dělat hloupého, tak ho dělá, ale já vím, že mu to jinak pálí. *(k Abélardovi)* To jistě ano, ale asi předpokládal, že se budete věnovat přece jen úžeji jiným disciplínám, než té, kterou jsi zvolil ty. A ke všemu když jsi pořád prohlašoval, jak je Heloisa vynikající žák…

ABÉLARD: Právě, ta mrcha začala být tak dobrá a především pilná, že jsem nestíhal nic jiného. Dokonce chtěla po mně, abych se na její soukromé hodiny obzvlášť pečlivě připravoval. A když mi pak řekla, že mé úkoly splnila na výbornou a čeká se mnou dítě…

Během Abélardovy repliky sluha chystá židli, aby mohl následně Abélarda ostříhat.

SLUHA: Pane, jelikož zahajuješ své přednášky ještě dnes, je třeba ti znovu vyholit tonsuru. Během léta v Bretani ti celá zarostla.

ABÉLARD: Vidíš, málem jsem zapomněl, nejraději bych to zrušil.

Sluha usazuje Abélarda a začne mu střihat tonsuru.

SLUHA: Ale pane, tak krásnou tonsuru, jakou ti upravuji já – ehm, radost pohledět. Nejedna žena se za tebou ohlédne. I když ty by ses neměl ohlédnout za ní. Ostatně si stejně myslím, že jen díky mnou skvěle upravené tonsuře jsi získal náklonnost Heloisy.

ABÉLARD: Hubu drž, a vůbec – nechej toho.

Sluha strhne zpět zvedajícího se Abélarda.

SLUHA: Mistře, ještě nejsem hotov. A ta tonsura, to je tvůj atribut, bez toho nemůžeš být. To je jako kdyby tvůj kolega Šmajs neužil při přednášce slovo informace, Brázda neodkazoval na problematiku sexuality, Zouhar neučil od 7:40 a Petrželka nedělal z dějin filosofie komedii.

ABÉLARD: Myslíš?

SLUHA: No jistě, ostatně doufám, že letošní rok budeš ještě úspěšnější než ten loňský a že těm floutkům přebereš co největší počet studentů.

ABÉLARD: Dobrá, za to přání ti něco dám. Přivezl jsem z Bretaně nejlepší víno – na, vypij je na mé zdraví. *(k divákům)* Toto víno mu pěkně zhořkne na patře.

Sluha se vzdálí z jeviště a Abélard se chystá na svoji přednášku. Na opačné straně pódia se objeví dva pařížští mistři.

MISTR B.: Slyšel jsi, kolego – Abélard se vrátil do Paříže.

MISTR H.: Aha, to se už nedivím, že mi nikdo nechodí na hermeneutiku.

MISTR B.: Nic divného, že se mládež hrne na jeho přednášky. Zlý Anděl je svůdnější než dobrý. A ke všemu, kdyby si jen nezakládal na tom, jakou má skvělou tonsuru.

MISTR H.: Nevíš, o čem bude vlastně dnes přednášet?

MISTR B.: Prý o univerzáliích.

MISTR H.: Nepůjdeme se tam podívat?

MISTR B.: My?

MISTR H.: Proslýchá se, že mu ta malička Heloisa nedopřeje dost času na přípravu – možná se konečně znemožní a u toho bychom opravdu neměli chybět.

Přichází Fulbert.

MISTR B.: A podívej se, to snad není možné – i Fulbert přichází na jeho přednášku. Ale ten jej přece chtěl zabít za to, že mu svedl neteř.

MISTR H.: Tím spíš na té přednášce nesmíme chybět.

Sedají si do lavic. Fulbert vytáhne nůž a začne jej brousit.

FULBERT: Pozval mě na přednášku, no to se mu povedlo! Ale já mu ukážu! Já ho píchnu, já ho říznu, já ho rozčtvrtím, já ho – ještě si to rozmyslím. Mohl bych jej zabít hned, ale poslechnu si ještě tu přednášku, abych se konečně něco dozvěděl o těch univerzáliích a mohl potom více vyniknout před mladými holkami. Prý na to dneska hrozně letí.

Během toho se Abélard nachystá a stoupne si na vyvýšený stupeň. Přibíhají jeho žáci. Fulbert se usadí mezi diváky.

ABÉLARD: Žáci, dnes si opět řekneme něco o univerzáliích. − Ta mrcha, svatby se jí zachtělo, to zrovna! − Takže o univerzáliích, no, a začneme třeba Porfyriem. Porfyrios říká o univerzáliích − sakra, ta ženská mě tak naštvala, že si nemůžu na nic vzpomenout. Nezbývá mi, než tu otázku položit žákům jako opakování. Starý a přesto pořád účinný trik profesorů, kteří se nestihli

připravit. Nu, žáci, kdo z vás ví, co říká o univerzáliích Porfyrios?

Hlásí se všichni a Abélard jednoho z nich vyvolá. Ten předstoupí a začne deklamovat.

ŽÁK I.: Já jsem Porfyrios, to znamená nachový, purpurový. Jsem totiž Féničan a v mé mateřštině jsem se jmenoval Malchus, tj. král. Když jsem potom přišel do Říma, můj učitel Plótínos mě přiměl, abych si jméno pořečtil. Zvolil jsem tedy Porfyria. O univerzáliích jsem se zmínil v Úvodu k Aristotelovým Kategoriím. Rozlišil jsem pět skupin univerzálií, tj. obecných výrazů, které můžeme vypovídat o více individuálních věcech. Univerzálií je druh – např. člověk: říkáme, že Sókratés je člověk, Platón je člověk, Mistr Abélard je člověk (i když božský, ó mistře). Další univerzálií je rod – živočich, o člověku můžeme říci, že je živočich. Dále tu máme specifickou diferenci, zvláštní vlastnost a nahodilou vlastnost. Zajímavé jsou tři otázky: 1. Existují rody a druhy jako samostatné věci nebo spočívají jenom v pouhých představách? 2. V případě, že existují – jsou tělesné či netělesné? 3. A jsou oddělené od smyslových věcí nebo můžeme člověka jako univerzálii najít vždy jen v Sókratovi, Platónovi nebo Mistru Abélardovi? – Já nevím, já na tyto otázky opravdu nedokážu odpovědět, jsou příliš složité.

ABÉLARD: Výborně, žáku, zasloužíš si pochvalu, já sám bych to neřekl lépe. Dobrá – a kdo nám předvede, jak byly tyto otázky později zodpovídány?

ŽÁK II.: *(v kimonu)* Já jsem Roscellinus z Compiegne a učil jsem i Petra Abélarda. Jsem označován jako nominalista, protože tvrdím, že člověk, růže, živočich jsou pouhá slova, nomina, pouhé vanutí dechu, flatus vocis, a neoznačují žádnou věc. Skutečně existuje jen tento člověk, tento živočich nebo tato růže. Mezi námi – platí to také o božské Trojici. Ve skutečnosti existují pouze tři božské osoby – Bůh–Otec, Bůh–Syn a Duch Svatý. Ale výraz Bůh, který by jako druh nebo rod, tj. univerzálie, tyto osoby v sobě spojoval a vytvářel z nich jednoho Boha – to je jen podélné vlnění vzduchu, když někdo vysloví „Bůh“. Ovšem toto tvrzení radši odvolávám, aby mě církev neodsoudila.

ABÉLARD: Skvěle, žáku, jako bych slyšel samotného Roscellina. Ještě že se ti žáci tak připravují a že si všechno z mých dřívějších přednášek

pamatují, jinak by ta dnešní přednáška byla hrozný trapas. Ale to není jediná možná odpověď na Porfyriovy otázky. Kdo zkusí jinou?

Opět se všichni hlásí. A je vyvolán další žák.

ŽÁK III.: Já jsem realista Vilém ze Champeaux, také Abélardův učitel. Tvrdím, že existuje substance člověk, která je nějakým způsobem přítomna ve všech lidech, a proto můžeme o všech říci, že to jsou lidé. Neliší se svou podstatou, pouze svými akcidenty. Všichni jednotliví lidé jsou touto jednou podstatou – obecným člověkem.Touto naukou jsem se zalíbil církvi, ale ne Petrovi Abélardovi, který mi dokazoval, že člověk v různých lidech by musel mít navzájem protikladné akcidenty, což je nemožné. Také by jeden a tentýž člověk musel být zároveň na různých místech – v Sókratovi, Platónovi, Abélardovi, a to také nejde. Proto jsem později svoje názory pozměnil.

ABÉLARD: Výborně, žáku, i ty dostaneš zápočet. A teď můžeme přejít k mému vlastnímu pojetí univerzálií. *(marně vzpomíná)* To je hrůza, zapomněl jsem i vlastní učení. Dám vám radu – kdo z vás chce být filosof, střez se ženy! Žena tě tak vysaje, že veškerou filosofii zapomeneš! *(k žákům)* A vzpomíná si někdo, jak jsem tuto otázku řešil já? *(ticho)* No tak, přece jsem vám to říkal – copak už nikdo nechce zápočet?

Nakonec se přihlásí poslední žák.

ŽÁK IV.: Ty, Mistře Abélarde, jsi kritizoval jak krajní realismus, tak i krajní nominalismus. Zabýval jsi se problémem, jak vůbec obecné výrazy, univerzálie mohou označovat jednotlivé věci. Přidal jsi čtvrtou otázku k otázkám Porfyriovým: existují univerzálie i tehdy, kdy tu není žádná jednotlivá věc, které by bylo možno tuto univerzálii predikovat? Např. už nežijí žádní mamuti – přestala proto snad existovat i univerzálie „mamut“? Vyřešil jsi ji tak, že univerzálie je slovo, které nese význam (sermo) a tento význam má i ve chvíli, kdy je nikdo nevyslovuje ani nechápe jeho význam. Univerzálie tedy není spojena pouze s vyslovením slova, ale s jeho významem, a existuje i tehdy, když nemůže být ničemu predikována. Tvoje řešení bude označováno jako konceptualismus nebo umírněný nominalismus.

ABÉLARD: Ano, ano, to je moje řešení a můj přínos.

Vtom povstane ozbrojenec, který až dosud seděl mezi diváky.

ONDŘEJ: Ale to je blbost! Mnohem lepší je předpokládat, že univerzálie existují ve věcech, tj. in re. Respektive, že ante rem jsou univerzálie v boží mysli, post rem jako pojmy v lidské mysli a in re jako esence věcí.

ABÉLARD: A ty jsi kdo?

ONDŘEJ: Ondřej.

ABÉLARD: Odkud?

ONDŘEJ: Z Aquina.

ABÉLARD: Ondřej Akvinský, hmm. Tvoje řešení vůbec není hloupé. Zdá se, že v Aquinu jste velmi chytří. Jestli se tam budete věnovat více studiu než válčení, za několik generací to může nějaký Akvinský dotáhnout ve filosofii velmi daleko. Možná ztratí tělesnou zdatnost (při studiu člověk ztloustne), ale pokud se stane nejslavnějším filosofem své doby, stojí to za to.

ONDŘEJ: *(odhazuje přilbu a meč)* Dobrá tedy, v zájmu studia se vzdám vojenské kariéry *(nasazuje si brýle)* a ode dneška budu celé dny od rána až do večera studovat a nenechám se rozptylovat špatnými kamarády, kteří mě budou tahat na pivo. *(odchází)*

ABÉLARD: Tím přednášku končím, vše podstatné bylo řečeno.

ŽÁK I.: Ale vždyť jsi nám vůbec nic nového neřekl, to všechno jsme už věděli a řekli sami. Hanba! Tvoje přednášky už nejsou to, co bývaly.

ŽÁK III.: Nepřipravuješ se na přednášky, protože skládáš zamilované písničky pro tu svou Heloisu.

ŽÁK IV.: Jak hluboko jsi klesl do nástrah ženského klína!

ŽÁK I.: Raději příště půjdu na přednášku Mistra Brázdy o srovnávací etice.

ŽÁK III.: A já na hermeneutiku Mistra Hrocha a hned odcházím.

Žáci se zvednou a s nadšením obklopí oba mistry a odvedou je. Všichni odcházejí kromě Žáka II., který stále váhá.

ABÉLARD: I ty chceš odejít?

ŽÁK II.: Ne, já nemohu, neopustím svého mistra

Abélard odchází se svěšenou hlavou na druhou stranu jeviště. Student se usazuje na protilehlé straně. Na scénu vstupuje Fulbert, který drží v ruce nůž.

FULBERT: Prý jsi chtěl se mnou mluvit?

ABÉLARD: Ano.

FULBERT: To máš tu drzost pozvat mne na svoji přednášku a ještě chtít se mnou mluvit poté, když jsi mne znemožnil před celou Paříží?

ABÉLARD: *(vrhá se Fulbertovi k nohám)* Zachraň mne!

FULBERT: *(s nožem nad Abélardovými zády)* Zabít, či nezabít? To je, oč tu teď běží. To se mi ale povedlo, to by se mohlo ještě někdy použít. Mám přece čas, můžu jej vyslechnout a zabít až potom. Třeba se dozvím něco zajímavého. *(k Abélardovi)* Zachránit? A před čím?

ABÉLARD: Před Heloisou.

FULBERT: Děláš si ze mne blázny? Nejdříve ji připravíš o počestnost, strčíš ji do kláštera, a pak po mně chceš, abych tě před ní zachránil? *(chystá se zabíjet)*

ABÉLARD: Počkej, vysvětlím ti to. Chtěl jsem si Heloisu vzít, ale nevěděl jsem, že je tak náruživá. Myslel jsem si, že po porodu se vše uklidní, ale je to ještě horší. Chce mne pro sebe celého. Dovolává se jakéhosi nesmyslného slibu, který jsem jí prý dal – že si ji vezmu.

FULBERT: To jsi jí vážně slíbil? Ty nemáš rozum.

ABÉLARD: Ale neslíbil, to bych se mohl rozloučit s kariérou v církvi.

FULBERT: To můžeš i tak.

ABÉLARD: Vím, jenomže já chci alespoň učit. Ale nemám sil a dost času na přípravu a nemám ani sílu říct Heloise do očí, že je konec. Pořád si myslí, že ji bláznivě miluji.

FULBERT: Co tedy po mně chceš?

ABÉLARD: Promyslel jsem si to a vypracoval jsem geniální plán. Rozhlásíš, že jsem si Heloisu tajně vzal, ale pak abych mohl dál postupovat v církevní hierarchii, přinutil jsem ji vstoupit do kláštera.

FULBERT: A dál?

ABÉLARD: Ty se jakožto její strýc rozzuříš a pomstíš se mi. A to tak, že po Paříži rozšíříme zprávu, žes mne vykastroval.

FULBERT: Já jsem debil. No to je nápad, to mě vůbec nenapadlo! Mistře Petře, teda ty jsi hlavička! Tak si sundej ten nepohodlný hábit a neboj se, nůž mám nabroušený, nebude to bolet a hned to bude hotové.

ABÉLARD: Ale ne doopravdy, jenom jako – ty budeš mít pověst mstivého a nesmlouvavého muže, já budu mít klid od té ženské. Ostatně ty taky a nebudeš muset shánět ženicha. Kdo by si ji taky s její pověstí vzal.

FULBERT: Jenom jako? Ach jo. Hm, tak, už chápu. Musím uznat, že je to geniální plán. Nebýt kanovník řekl bych, že je to ďábelské. Heloisa si bude myslet, že už nemůžeš to − *(s Abélardem společně)* doučovat, a najde si jiného milence, totiž učitele. – No, ale to potom nebudeš již moci být církevním hierarchou.

ABÉLARD: Ne, ale budu moci učit a v klidu se připravovat na přednášky.

FULBERT: Tak počkat. Ty chceš, abych ti pomohl?

ABÉLARD: Ano.

FULBERT: To nebude zadarmo.

ABÉLARD: Učiním cokoliv, jenom mne prosím zbav Heloisy.

FULBERT: Dobrá, o něčem bych věděl. Mí přátelé z fakulty si na tebe stěžovali. A ty mi teď tady odpřisáhneš – jestli se chceš zbavit Heloisy a nebýt vykastrován doopravdy, že již nikdy při výuce nebudeš fušovat do evoluční ontologie, do srovnávací etiky ani do skepse.

ABÉLARD: A co mi zbude?

FULBERT: Nechej si své univerzálie! *(k sobě)* Ostatně ani tomu už nerozumí, v tom nikomu konkurovat nebude, jak jsem dnes viděl. *(k Abélardovi)* Teď přísahej!

ABÉLARD: Dobrá, ať je po tvém!

FULBERT: Počkat, ještě jsem si vzpomněl. Stěžoval si na tebe také biskup.

ABÉLARD: Biskup?

FULBERT: Ano, biskup. Onehdá jsi s ním pil ve sklípku a prý jsi rozkřikoval,

že trojice je všemohoucí Otec, nemohoucí syn a strašidlo – to je subordinacianistická hereze – a také jsi hříšníky posílal do p..... To je taky hereze, jen nevím, jaká. Hříšníci se totiž posílají do pekla. Jasný?

ABÉLARD: To jsem říkal v opilosti?

FULBERT: Bylo toho prý víc, ale biskup si to již taky nepamatuje. Tak mi to teď odpřisáhni, a já jdu.

ABÉLARD: Přísahám. Ale počkej, můj plán má ještě malý detail. Někdo musí být potrestán za to, že budu – jako! – zmrzačen.

FULBERT: Já jsem pro. Řekni kdo a já to zařídím.

ABÉLARD: Již dlouhou dobu mi pije krev můj sluha. Hodíme to na něj, jako že se nechal koupit a v opilosti mi to udělal.

FULBERT: Souhlasím, taky mne již pěknou chvíli štve. Říká o mně, že by mi ke kráse nepomohla žádná tonsura.

ABÉLARD: Dobrá, já zavolám sluhu, který jistě už vychlastal láhev toho obyčejného vína, které jsem koupil tady ve Vindomu, takže mu nic nedojde. Shodou okolností mi zbyl poslední žák s kombinací filosofie – karate. Dojdi za ním, vylič mu, co se mi stalo a on už to zařídí.

FULBERT: Jak ho poznám?

ABÉLARD: Podle kimona přece.

Abélard je na jedné straně jeviště a volá sluhu. Fulbert jde na druhou stranu, kde sedí poslední Abélardův žák.

FULBERT: Ty jsi poslední Abélardův žák?

ŽÁK II.: Ano, nikdo jiný mu už nezůstal.

FULBERT: To je kimono? Hezký.

ŽÁK II.: Co mi chceš?

FULBERT: Tvému mistrovi se stalo něco hrozného.

ŽÁK II.: Povídej.

FULBERT: Jeho sluha se opil a ze žárlivosti mu uřízl – no víš co.

ŽÁK II.: Ucho?

FULBERT: Ne, níž.

ŽÁK II.: Snad ne nos.

FULBERT: Ještě níž.

ŽÁK II.: Jazyk, probůh, mistr nemůže přednášet.

FULBERT: Ale může. Já se ti to stydím říct, já ti to raději pošeptám.

Naklání se k němu a šeptá mu do ucha.

ŽÁK II.: Cože?! Ten darebák, kde je sluha, já ho zabiju.

FULBERT: Podívej, támhle se ten opilec potácí a míří znovu k tvému mistrovi.

Mezitím se připotácel na jeviště sluha. Žák jej začne honit. Sluha nakonec doběhne k Abélardovi, ke kterému mezitím přišel Fulbert.

SLUHA: Pane, zachraň mě, tvůj poslední žák mě chce zabít.

ABÉLARD: Já vím, sám jsem mu to přikázal.

SLUHA: Ale proč, co jsem ti udělal?

ABÉLARD: Špatně jsi mi vařil.

FULBERT: A mně jsi se posmíval, že by mi nikdy neslušela žádná tonsura.

ABÉLARD: A jednou jsi mi vypil láhev vína, které jsem si přivezl z Bordeaux – byl to Grand Cru, ne jako ta břečka, kterou jsem ti dal dnes. Kromě toho tvůj život je přijatelná cena za to, abych se již nikdy nemusel setkat s Heloisou.

SLUHA: Takhle je to, kvůli ženě se mi děje takové příkoří. Klatě, můj život je ztracen, ale mé zlořečení tě dostihne, a přeji ti, aby tě ta potvora dostala zpět a trápila tě. A když se tak nestane za tvého života, tak alespoň v hrobě, aby ses nikdy v klidu nevyspal.

Žák mezitím napřáhne ruku, že sluhovi zasadí poslední smrtelnou ránu.

SLUHA: Že bych přeci jen tu kletbu odvolal? Budu vařit, tedy nebudu vařit, milost…

Fulbert s Abélardem otočí palcem k zemi a Žák II. zabije sluhu.

FULBERT: Já toho lumpa odklidím a ty nezapomeň na svoji přísahu.

Na jevišti zůstává Abélard, který postupně svléká svůj kostým.

ABÉLARD: Jak lze vidět i z vašich užaslých tváří, Abélardovi se jeho lest zdařila. Celý svět uvěřil jeho domnělému neštěstí. On sám dále v dopise Heloise přiznává, že potvrzením jeho úspěchu pro něj byl dopis od Roscellina, v němž jeho bývalý učitel pojednává o problematice Trojice v souvislosti s nominalismem a závěru se takto obrací k samotnému Abélardovi: „Jsem v jistých rozpacích, komu mám tento dopis adresovat. Nejste klerik, protože jste přijal kutnu: mnich nejste, protože si činíte nárok na doktorský titul: nejste laik, protože jste podržel tonsuru. Zbývá tu ještě jméno Petr. Ale Petr je mužské jméno.“ Ve své následné korespondenci s Heloisou se snažil utvrdit ji v tom, že se vše skutečně odehrálo tak, jak to on vymyslel, popř. rozptýlit nějaké její pochybnosti, o kterých ovšem my nic nevíme. Ale nakonec přece jen zvítězila žena (a tato skutečnost je také dokladem toho, že Heloisa Abélardův list skutečně četla): jsouc nekonečně uražena naplnila sluhovu kletbu, nechala přenést Abélardovo tělo do svého kláštera a přikázala, aby ji po její smrti pohřbili do téhož hrobu. A jejich ostatky skutečně až dodnes a po několikerém stěhování spočívají spolu, takže Abélard svého klidu nedosáhl.

ABELARD AND HELOISE

Love, universals, a new written source, deceit and treason – all of that can be seen in a play on the love affair between the philosopher Abélard and his conscientious student Heloise. A recently discovered letter of Abelard reveals that he actually never lost his manhood, but only pretended his bad luck to find peace and quiet for his philosophical contemplations on, among other things, universals.